

«آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی»

مؤلف: محمود فتوحی

نوبت انتشار: ششم

محل نشر: تهران

ناشر: سخن

سال انتشار: ۱۳۹۰

تعداد صفحات: ۲۹۴

منتقدان:

دکتر احمد رضی

دکتر ناصر نیکوبخت

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

معرفی اثر

این کتاب به تحلیل شیوه نگارش مقاله علمی - پژوهشی اختصاص دارد. در جهان امروز مهمترین روش برای انتقال یافته‌های علمی در همه رشته‌های دانشگاهی نگارش مقاله است. این کتاب کسی را مقاله‌نویس بار نمی‌آورد اما می‌تواند ابزار کار یک مقاله‌نویس باشد و

۷۸ نقدنامه زبان و ادبیات فارسی و زبان‌های باستانی

او را در مراحل نگارش مقاله یاری کند؛ به ویژه در زمینه چگونگی عرضه مقاله‌ها به مجلات و شیوه مستندسازی.

امتیازات شکلی و محتوایی

کتاب از نظر حروف‌نگاری خوب است و به ندرت غلط‌هایی در آن دیده می‌شود. طرح روی جلد با عنوان کتاب همخوانی دارد. کتاب نثری روان و ساده دارد و از نظر نگارشی و درست نویسی مناسب است و رسم‌الخط یکدستی در آن دیده می‌شود.

مباحث مقدماتی در ابتدای هر بخش موجب فهم بهتر شده و همچنین در ویراست دوم، مطالب کتاب به روز شده است. منابع جدید فارسی و انگلیسی افزوده شده و مطالب مفیدی در کتاب گنجانده شده است. از جمله: شیوه پاراگراف نویسی، شیوه ارجاع به منابع نوین، معرفی پایگاه‌های اینترنتی نمایه‌سازی مجلات علمی و روش‌های رده بندی مقالات در تارنمای مرجع...

نوآوری‌هایی در کتاب وجود دارد. از جمله آوردن معیارهای ارزیابی منابع الکترونیک، معرفی تارنمای نماهای نمایه سازی نشریات علمی و... وجود انسجام در کلیت اثر، از نکات مثبت کتاب است.

از منابع معتبر فارسی و انگلیسی استفاده شده است. مستندسازی مطالب کتاب خوب است اما بهتر بود تعریف اصطلاحات تخصصی را نیز مستند می‌کردند. بی‌طرفی علمی رعایت شده است. این کتاب از این حیث که در حجمی قابل قبول به اصلی‌ترین نیازهای یک پژوهشگر پرداخته است درخور توجه می‌باشد.

اشکالات شکلی و محتوایی

دکتر مصطفی گرجی پس از انتشار چاپ اول این کتاب نقدی بر آن نگاشته است. این نقد در کتاب ماه ادبیات (اردیبهشت ۱۳۸۶) منتشر شده است و مؤلف کتاب بخشی از دیدگاه‌های او

آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی ۷۹

را در ویراست دوم لحاظ کرده اند. با این همه در ویراست جدید هنوز مشکلاتی وجود دارد که در ادامه تعدادی از این موارد ذکر می‌گردد:

- در صفحه ۲۷ بدون آنکه از روش تحقیق کیفی سخنی به میان آید روشهای تحقیق کمی سه نوع دانسته شده است! در این قسمت، تقسیم بندی کتاب قابل قبول نیست.

- آنچه در صفحات ۳۳ تا ۳۵ کتاب زیر عنوان «**اخلاق پژوهش**» آورده شده است در واقع ویژگی‌های یک پژوهشگر موفق است نه اخلاق پژوهش.

- در صفحه ۲۹ هشت نوع روش تحقیق نام برده شده است؛ بدون آنکه توضیحی در معرفی آنها بیان شود. بعضی از آنها روش تحقیق نیستند بلکه رویکرد تحقیق یا روش تحلیل اطلاعات‌اند.

- مباحث فرعی بهتر است در پایان کتاب بیاید؛ از جمله «بحث از نشانه‌گذاری» که صفحات ۴۲ تا ۶۱ کتاب را اشغال کرده است.

- مبنایی برای تقسیم انواع مقاله‌های دانشگاهی به چهار نوع دانشنامه‌ای، مروری، نظری و گزارش تحقیقات تجربی (ص ۱۲۰ - ۱۳۰) ارائه نشده است.

- در صفحه ۱۳۱ مراحل نگارش مقاله به ترتیب نام برده شده و تأکید شده است که این مراحل باید گام به گام اجرا شوند اما «تهیه پیشنهاد پژوهش» در مرحله پنجم آورده شده است؛ در حالی که مرحله دوم یعنی «طرح پرسش‌های تحقیق و ارائه فرضیه» جزئی از آن است. همچنین از «از روش تحقیق» هم در مرحله دوم و هم در مرحله چهارم نام برده شده است.

- در بخش شیوه رج بندی (ص ۱۵۰) آمده است که باید از رده تک عضوی پرهیز کرد یعنی هیچ بخشی نمی‌تواند تنها زیر مجموعه داشته باشد در همین کتاب در تقسیم‌بندی انواع تقسیم‌بندی انواع مقاله (ص ۱۲۰ به بعد) فقط یک نوع مقاله علمی و دانشگاهی با شماره ۲-۱ مشخص شده است.

- پاره‌ای اغلاط مصطلح در کتاب به چشم می‌خورد. از جمله:

۱- کاربر صفت با «ی» صفت‌ساز؛ مانند قدیمی: یافتن اسناد قدیمی (ص ۲۱)، نشانه‌های قدیمی (ص ۶۱) ..

۸۰ نقدنامه زبان و ادبیات فارسی و زبان‌های باستانی

۲- به کار بردن لفظ «اعراب» به جای «حرکت»: «در داخل عبارات عربی، باید اعراب آنها رعایت شود.» (ص ۷۱)؛ در حالی که «اعراب» نشانه آخر کلمه است. احتمالاً مقصود نویسنده، حرکت‌گذاری (شکل‌گذاری) کلمات عربی است.

۳- کاربرد کلیشه‌های زبانی؛ مثلاً «بالا بردن» در معنی «افزایش دادن»:

«میانگین آگاهی اجتماعی را بالا می‌برد.» (ص ۸۲)

۴- گرتنه‌برداری؛ مثل به کار بردن «شرایط» در غیر معنی وضعی خود و گاه کاربرد زاید آن.

«این شرایط با وضعیت اقتصادی خانواده من، بسیار همخوانی دارد.» (ص ۹۷)

در این جمله «شرایط» در معنی «تسهیلات» به کار رفته است که جانشین مناسبی نیست و نوعی گرتنه‌برداری معنوی از کلمه است. بعلاوه «وضعیت» مصدر جعلی از «وضع» + «یت» است که معنی «وضع بودن» و «وضع شدن» می‌دهد؛ در این صورت جمله فاقد معنی است. اصولاً نمی‌توان از «وضع» مصدر جعلی ساخت و «وضعیت» از غلطهای مصطلح بر ساخته فارسی‌زبانان است که در خط فارسی راه یافته است.

۵- به کار بردن واژه «شانس» در معنی احتمال و امکان

«شانس ثبت در فهرستگان این مؤسسه را پیدا می‌کنند.» (ص ۲۷۹)

۶- به کار بردن قید مرکب «به زحمت» در معنی «بندرت»

«نویسندگان مقاله‌های هنر و علوم انسانی، به زحمت به مجله‌های پژوهش ارجاع می‌دهند.» (ص ۲۸۶).

- در برخی ارجاعات بی‌دقتی دیده می‌شود:

در این کتاب قسمتی از ارجاعات درونی متنی، به دقت ارائه نشده است که به دلیل کثرت آنها فقط به چند نمونه بسنده می‌گردد؛ برای نمونه:

۱- در کتابنامه در ۲۹۱ ذیل ارجاع به فرهنگ قاطع آمده است: تبریزی، محمد حسین بن خلف در حالی که «تبریزی» زادگاه مؤلف است نه نام اشهر وی. باید به صورت «ابن خلف تبریزی، محمدحسین» ذکر می‌شد.

آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی ۸۱

۲- در ص ۲۹۳ ذیل نجفی - ابوالحسن، غلط نویسم، ضمن اینکه نام دوم کتاب نیامده، در انتها توضیحی درباره کتاب ذکر شده که معمولاً در مأخذنویسی مصطلح نیست و برای دیگر کتابها چنین توضیحاتی نیامده است.

۳- در ص ۲۲۵ در مبحث مرجع‌شناسی و مستندسازی در ذیل شماره ۴۳ در خصوص شعر «مرغ آمین» به شماره ۱۰ مجله موسیقی (دی ماه ۱۳۱۸) ارجاع داده شده است؛ در حالی که براساس کلیات دیوان نیمایوشیج - که غالب شعرهای آن مورخ است - مرغ آمین در زمستان ۱۳۳۰ سروده شده است، چگونه می‌تواند در ۱۳۱۸ معرفی یا منتشر شده باشد. (ر.ک: مجموعه کامل اشعار نیمایوشیج، ص ۴۹۷). به نظر می‌رسد مرغ آمین با مرغ غم (آبان ۱۳۱۷) یا مرغ مجسمه (دی ماه ۱۳۱۸) اشتباه شده باشد.

برخی سهوهای نگارشی از نوع بی‌دقتی یا خطای تایپی در کتاب دیده می‌شود:

۱- هم قلم نبودن تایپ کلمات مثلاً ص ۴۳ در جدول (۱) معادل لاتین comma با بقیه قلمها یکسان نیست.

۲- معادل‌گذاری سال شمسی با میلادی چندان دقیق نیست. در ص ۵۳ آمده است ۱۳۵۸ش / ۱۹۸۹م. که باید ۱۹۷۹ میلادی باشد.

۳- در ص ۷۴ معرفی دایره‌المعارف فارسی آمده است: «زیر نظر غلامحسین مصاحب، جلد ۳»، در حالی که فقط جلد ۱ و ۲ زیر نظر مصاحب بوده و جلد سوم زیر نظر رضا اقصی است.

۴- در ص ۷۹، عدد اصلی و اعشاری جابجا شده است:

لبه سمت راست کاغذ ۵/۲ و سمت چپ ۵/۱ که باید ۲/۵ و ۱/۵ سانتیمتر باشد.

۵- در ص ۱۲۳ واژه دایره‌المعارف به دو صورت دایره و دایره آمده است.

۶- در ص ۱۲۳ آمده است: «در دانشنامه بریتانیکا درباره سنایی (ف ۵۲۵ق) شاعر ایرانی قرن پنجم توضیحی... آمده است.» که با توجه به وفات شاعر در ۵۲۵، باید گفت: شاعر ایرانی قرن ششم نه پنجم.

۷- در ص ۱۳۱، در قسمت سوم بنیادهای نگارش آمده است: «(۳) بررسی پیشینه پژوهش (شناسایی و جست و جوی منابع)»، که بهتر است عبارت داخل پرانتز به صورت (شناسایی و نقد منابع) باشد.

۸۲ نقدنامه زبان و ادبیات فارسی و زبان‌های باستانی

- به طور کلی یکی از پراشکال‌ترین بخش‌های کتاب، مربوط به نشانه‌گذاری است که به چند مورد اشاره خواهد شد:

۱- در ص ۲۴ (قبل از ورود به مبحث نشانه‌گذاری) در مقابل روش‌شناسی (= متدولوژی) در دو هلال نشانه مساوی آورده شده است، در حالی که یکی از کاربردهای دو هلال، نشانه «هم معنی با» است و افزودن نشانه «=» زاید است.

۲- در کتاب آمده است «نقطه پایان جمله باید قبل از گیومه بیاید نه بعد از گیومه، چون جمله قبل از گیومه پایان می‌یابد» ولی در شاهد مثال، نقطه هم بعد از گیومه، و هم بعد از دو هلال ارجاع داخل متنی آمده است.

۳- در ص ۵۰ آمده است «کاربرد خط تیره» که خط تیره را معادل معادل خط فاصله آورده است. باید متذکر شد که خط تیره، نوعی حشو قبیح است؛ زیرا خود تیره Tiret به معنی خط فاصله است و از نوع حشو سنگ حجرالاسود تلقی می‌شود؛ کاربرد خط تیره نیز اشکالی دیگر دارد و آن اینکه، همیشه این خط تیره نیست و ممکن است به رنگهای دیگر نوشته شود.

۴- به کار بردن «صص» نیز تا حدی غیرمعمول و غیرضروراست و تنها یک «ص» کفایت می‌کند. مثلاً ص ۷۷-۷۵ به معنی صفحه ۷۵ تا ۷۷ است و گذاشتن «صص» مفهومی ندارد.

۵- نویسنده محترم در کل اثر در ترتیب عددی دوگانه، معمولاً عدد کوچک را به تبع زبانهای لاتین در سمت چپ و عدد بزرگ را در سمت راست آورده‌اند، مثلاً «صص ۷۶-۷۵»؛ ادبیات ایران در سالهای ۱۳۵۷-۱۳۴۲ (ص ۵۱) که این نیز در خط فارسی نوعی خلاف آمده است و حداقل توافق عمومی بر آن نیست.

۶- نویسنده در مبحث عددنویسی (ص ۵۶) آورده‌اند: نوشتن اعداد تابع منطق خط ریاضی (از چپ به راست) است. این پیشنهاد ایشان در کتابهای ریاضی و کتابهای لاتین که از سمت چپ به راست نوشته می‌شدند، صدق می‌کند نه در کتابهای فارسی و متون غیرریاضی.

۷- در ص ۵۷ نیز آورده‌اند: شماره صفحات و سالهای متوالی از چپ به راست نوشته می‌شود، که این مطلب نیز خلاف معمول و مرسوم روش غالب ویراستاران است و گویا این اظهار نظر، ترجمه شده از متنی لاتین باشد.

۸- همچنین در ص ۵۷ آورده‌اند: اعداد یک یا دو کلمه‌ای در نوشته‌های غیرعلمی با حروف نوشته می‌شود.

آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی ۸۳

بر این جمله دو ایراد عمده وارد است: اولاً نوشته علمی و غیرعلمی چه تفاوتی دارند، احتمالاً متون غیر ریاضی منظور ایشان بوده است و از طرف دیگر احتمالاً مقصود ایشان از اعداد یک یا دو کلمه ای، اعداد معطوف و غیرمعطوف باید باشد. در متون غیر ریاضی معمولاً اعداد معطوف با عدد نوشته می‌شود و غیرمعطوف با حروف. از طرف دیگر «چهل و شش» دو کلمه‌ای نیست، بلکه سه کلمه‌ای یا همان عدد معطوف است که باید با عدد نوشته شود.

۹- در ص ۷۰، حروف خاص زبان عربی را منحصر در چهار حرف دانسته‌اند، در حالی که (ع، ض) در نوشتن اسامی غیر عربی، از قلم افتاده است.

۱۰- در ص ۱۲۳، دانشنامه‌های بریتانیکا و امریکانا، عمومی محسوب شده‌اند؛ در حالی که دانشنامه ایرانیکا تخصصی معرفی شده است. مشخص نیست چه تفاوتی بین این سه دایره‌المعارف از نظر موضوعی وجود دارد که دو تای اولی عمومی‌اند و ایرانیکا تخصصی؟ البته اشکالات نشانه‌گذاری در این کتاب، به موارد گفته شده، منحصر نمی‌شود. با توجه به جایگاه این کتاب در نزد دانشجویان و دیگر پژوهشگران، تجدید نظر اساسی در این بخش امری ضروری است.

نتیجه گیری و پیشنهادها

برای چاپ های بعدی بهتر است به نکات زیر عنایت شود:

۱. رفع کاستی‌های یاد شده و نکاتی که دیگران طی نقدهای مستقل نوشته‌اند.

۲. توضیح بیشتر درباره منطق و روش شناسی پژوهش در آغاز.

۳. تقویت رویکردهای آموزشی اثر

ضمناً این گروه آمادگی دارد در صورت تکمیل اثر در چاپ‌های بعدی به شورای عالی برنامه ریزی وزارت علوم تحقیقات و فناوری توصیه نماید تا این اثر جزء منابع درسی دانشگاهی در سرفصلهای برنامه های درسی قرار گیرد.